

Берістенова А.А.¹ Турунтаева А.А.²

¹*Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
халықаралық қатынастар кафедрасының магистранты,*

²*Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, т.ғ.к.,
Нұр-султан қ., Қазақстан*

ҚХР ЖӘНЕ ЕО ЖҰМСАҚ КҮШ СЯСАТЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫ: САЛЫСТЫРМАЛЫ АНАЛИЗ

Аннотация

Соңғы жылдары «жұмсақ күш» бірқатар мемлекеттердің сыртқы саяси арсеналының ажырамас бөлігі болып табылады. Мақсатқа жетудің тиімді түрлі құралдарын қоса алғанда, «жұмсақ күш» саясаты білім беру саласын да қамтиды. Көпполярлы әлемнің қазіргі жағдайында барлық ірі мемлекеттер, сондай-ақ олардың бірлестіктері білім беруді өздерінің ықпал ету құралы ретінде қолдануға тырысады. Мақалада Қытай мен Еуропалық Одақтың мысалында білім беру арқылы «жұмсақ күш» саясатын жүргізуде екі елдің қолданатын тетіктері зерттеледі.

Түйін сөздер: «жұмсақ күш», білім беру, ҚХР, ЕО, жариялық дипломатия, сыртқы саясат

Beristenova A.A.¹ Turuntayeva A.A.²

¹*Master Student of the Department of International Relations,
Eurasian National University named after L.N. Gumilyov,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

²*C.h.s., Docent of the International Relations Department, L.N. Gumilyov ENU,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

EDUCATION WITHIN THE SOFT POWER OF CHINA AND THE EU: A COMPARATIVE ANALYSIS

Abstract

“Soft power” in recent decades is an integral part of the foreign policy arsenal of a number of states. Including various tools, “soft power” as one of the most effective tools used to achieve goals, includes education. In the current conditions of a multipolar world, all large states, as well as their associations, seek to use education as a means of influence on their counterparties. The examples of China and the European Union examines and analyzes the mechanisms used by actors in pursuing a policy of “soft power” through education.

Keywords: soft power, education, China, EU, public diplomacy, foreign policy

Берістенова А.А.¹ Турунтаева А.А.²

¹Магистрант кафедры международных отношений, Евразийского
Национального университета имени Л.Н.Гумилева,
г. Нур-Султан, Казахстан

²Доцент кафедры международных отношений ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, к.и.н.,
г. Нур-Султан, Казахстан

ОБРАЗОВАНИЕ В ПОЛИТИКЕ МЯГКОЙ СИЛЫ КИТАЯ И ЕС: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

«Мягкая сила» в последние десятилетия является неотъемлемой частью внешнеполитического арсенала целого ряда государств. Включая в себя различный инструментарий, «мягкая сила» в качестве одного из наиболее эффективных инструментов, применяемых для достижения поставленных целей, включает в себя образование. В нынешних условиях многополярного мира все крупные государства, а также их объединения стремятся задействовать образование в качестве средства влияния и воздействия на своих контрагентов. В статье на примере Китая и Европейского союза рассматриваются и анализируются механизмы, используемые акторами при проведении политики «мягкой силы» через образование.

Ключевые слова: мягкая сила, образование, КНР, ЕС, публичная дипломатия, внешняя политика

Қазіргі әлемде білім беру қосарлы рөл ойнайды. Бір жағынан, ол білім берудің дәстүрлі институты ретінде әрекет етуді жалғастыруда. Екінші жағынан, ол идеологиялық әсер етудің күшті құралына айналады. Бүгінгі таңда әлемнің барлық дамыған (және дамушы) мемлекеттері білім беруді өздерінің сыртқы саяси мақсаттарына жетудің тиімді құралы ретінде қарастыратындықтарын толық сеніммен айтуға болады. Осы аспектіде білім беру саласы қазіргі саясаттануда және саяси дискурстағы «жұмсақ күштің» негізгі элементіне айналып отыр. Осылайша, әлемдік саясаттағы жетекші рөлдерді иеленетін ірі халықаралық субъектілер - Қытай мен Еуропалық Одақ білім беруді «жұмсақ күш» құралы ретінде қалай қолданатындығын талдау өте маңызды болып табылады.

Қытай.

Батыс авторларының пікірінше, «жұмсақ күш» категориясы бүгінде қытай саясаттану дискурсында жиі кездеседі, дегенмен 2000-шы жылдардың басына дейін ҚХР «жұмсақ күш» құралдарын іс жүзінде мүлдем қолданбаған. 1999 жылы Қытай басшылығы ауысып, билік басына елдің аймақтық держава мәртебесінен бас тартып, жаңа сыртқы саяси доктринасын жариялаған (төртінші) буын өкілдері келді. Қытайдың жаңа саяси доктринасы аймақтық емес, ұлы держава мәртебесін алуға бағытталды, яғни Қытай бұдан былай болып жатқан жағдайларға жай ғана жауап беруші емес, өзі сол халықаралық қатынастар жүйесін қалыптастырушы ролін атқаруы тиіс болды. Осы сәттен бастап «жұмсақ күш» түсінігі ҚХР сыртқы саяси құралдарына белсенді қосылды [1].

Дәл осы кезең ішінде Қытайда білім беру жүйесінде үлкен өзгерістер орын алады. 1995 жылдан бастап елде «211» жалпыұлттық бағдарламасы іске асырылады. Бұл бағдарламаға сәйкес «100 басты университеттердегі білім беру, ғылыми-зерттеу және экономикалық қызмет сапасы жоғары халықаралық стандарттарға сәйкес келуі керек, ал оқу орындарының өздері әлемнің жетекші университеттерінің қатарына енуі тиіс болды» [2]. 1999 жылы КҚК Орталық Комитеті мен ҚХР Мемлекеттік кеңесі университет студенттерінің санын жыл сайын 10% -ға көбейту туралы шешім қабылдады. Сонымен бірге жоғары оқу орындарының саны едәуір өсті: 1999 жылы республикада 1942 жоғары оқу орны болды. Сол 1999 жылы Қытайда елде әлемдік деңгейдегі университеттер құруға бағытталған жаңа «985» бағдарламасы жүзеге асырыла бастады. Нәтижесінде Қытайдың ішінде білім деңгейі де айтарлықтай өсе бастады. Салыстыратын болсақ, егер 1982 жылы Қытай провинцияларының басшыларының тек 20% -ы колледж деңгейіндегі оқу орындарында білім алса, 2002 жылы бұл көрсеткіш 98% болды ... олардың үштен екісі магистр немесе Ph.D дәрежелеріне ие болды. Осылайша, 2000 жылдардың басында Қытай білім беру жүйесінің жаңа даму деңгейіне шықты. Білім беру реформасындағы жаңа мүмкіндіктер мен айқын жетістіктер Қытайға білім беруді жаңартылған сыртқы саясат стратегиясы аясында халықаралық қызмет құралдарының тізіміне қосуға мүмкіндік берді. Зерттеуші Д.М. Ковба атап қткендей,

қытайлық «жұмсақ күш» түсінігінің басты ерекшелігі - «тартымды саяси идеологияны және саяси құндылықтарды насихаттауға қарсы» оның мәдениеткебағытталған болуында. Мұның себебі, Қытайдың көзқарасы бойынша, демократиялық және еркіндік идеяларымен салыстырғанда әлсіздігі мен төмен тартымдылығы есебінен АҚШ-тың гегемониясына басқа идеологиялық сипаттамаларға қарсы тұрудың еш мәні жоқтығында [3].

Нәтижесінде Қытайдың «жұмсақ күшінің» негізгі мазмұны нақты идеологиялық байланыссыз мәдени-гуманитарлық ынтымақтастыққа негізделді. Басқаша айтқанда, Қытай «жұмсақ күштің» көмегімен өзінің саяси жобасын (коммунистік идеологияны) алға тартуға тырыспайды, бірақ басқа мемлекеттердің ішкі істеріне араласпау принципі жариялай отырып, өзінің оң имиджін және тартымдылығын қалыптастыруға тырысады.

Сонымен, Қытай үшін қазіргі кезеңдегі «жұмсақ күш» саясатын жүзеге асырудың маңызды құралдарының бірі - білім беру болып табылады. Осы бағыттағы ҚХР стратегиясының негізгі элементтерін бөліп көрсетіп, оларды талдаған жөн:

- академиялық ұтқырлықты дамыту;
- Қытай және шетелдік студенттерге гранттар беру;
- бірлескен білім беру бағдарламаларын іске асыру;
- әр түрлі деңгейдегі кадрларды даярлауға көмек;
- Қытай университеттерінің әлемдік білім рейтингіне енуі;
- халықаралық, соның ішінде білім беру ұйымдарын құру;
- шетелде оқу орындарын құру (Конфуций институттары);
- шетелде оқу орындарын салуға көмек көрсету;
- шетелдегі білім беру ұйымдарын техникалық жарактандыру.

Әрине, бұл аталған элементтердің барлығын Қытай бірденен және барлық геосаяси бағыттарда жүзеге асырмайды. Біріншіден, ҚХР өзі үшін стратегиялық маңызды өңірлерді басшылыққа алады, олардың ішінде Оңтүстік-Шығыс және Орталық Азия, Африка, Ресей және Латын Америкасы елдерін бөліп көрсету керек. Қытай тиісті қаржы ресурстарын бөліп, студенттердің ұтқырлық бағдарламаларын белсенді түрде дамытуда. Сонымен қатар студенттерге оқу ақысы төленіп қана қоймайды, сонымен қатар оқу деңгейіне байланысты ай сайын 1200-2000 юань (\$ 200,330) көлемінде шәкіртақы қарастырылған. Сарапшылардың пікірінше, бүгінде Қытайдың студенттердің ұтқырлығын дамытуға байланысты шығындарының көлемі жылына 100 миллион долларды құрайды. Сонымен қатар, Қытай әлемде қытай тілін шетелдік білім беру бағдарламасы ретінде үйренуге жыл сайын шамамен 25 миллион доллар қаражат бөледі. Қытайлық зерттеуші Р. Янг «Қытай білім саласындағы халықаралық алмасуды және ынтымақтастықты стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу үшін алға жылжытатындығын айтады. Шынында да, Қытай өзінің әлемдік ықпалын кеңейту үшін «жұмсақ күшін» шебер қолданады. Конфуцийшілдікке шақырумен жоғары білімді ұштастырудың тиімді стратегиясы - Қытайдың айқын артықшылығы болып табылады. Қытай моделіндегі «Жұмсақ күштегі» конфуцианизмнің рөлі туралы он жетінші партия съезінен кейін ҚКП ОК-нің қоғаммен байланыс бөлімінің қызметкері Лю Юншан, оны ресми түрде құрамдас бөлігі деп жариялағанын атап өткен жөн. Қытайдың «жұмсақ күш» саясатын екі элементке: социализмнің негізгі құндылықтары мен дәстүрлі қытай мәдениетінің құндылықтарына, ең алдымен конфуцийшілдікке негізделуі керек деп атап өтті [4].

2016 жылғы ақпанда Қытайдың Білім министрлігі ұлттық білім беру жүйесі арқылы патриоттық тәрбиені күшейту туралы жаңа нұсқаулық шығарды. Құжаттың соңына қарай директивада барлық отандық студенттерді «халықтардың елшілері» етіп тағайындау арқылы «Отанды» дамыту туралы білімді тарату мақсатында отандық және шетелдік студенттер мен мамандарды біріктіретін желі құру ұсынылады. Алайда, кейбір батыстық авторлардың, социологиялық зерттеулердің негізінде, «жұмсақ күшті» мұндай пайдалану әрдайым тиімді бола бермейді деген тұжырымға келгенін атап өткен жөн, өйткені шетелдегі қытай студенттерінің өздері де белгілі бір идеологиялық әсерге ие. Сонымен қатар, шетелде оқып жатқан қытай студенттері мен Қытай билігі арасында шынайы байланыс болмауы сияқты маңызды факторды атап өткен жөн. Бұл жағдайда студенттерге бүгінгі таңдағы әсер, мысалы, Қытай Білім министрлігінің 2016 жылғы актісі сияқты тек арнайы директивалық актілер арқылы жүзеге асырылады. Академиялық ұтқырлық бағдарламаларын дамыту нәтижесінде 2014 жылға қарай Қытай әлемдегі үшінші ірі білім беру орталығына айналды, сол кезде мұндай бағдарламаларға шетелдік студенттердің жалпы санының шамамен 8% қатысты, ал бүгінде ол өзінің алдына 2020 жылға қарай 500 000 халықаралық студенттерді тарту атты ұлттық мақсат қояды. Осылайша,

Қытай бір жағынан білімінің қол жетімділігін, екінші жағынан оның жоғары сапасын дәріптейді. Халықаралық академиялық алмасуды ұйымдастыруға және білім беру саласындағы ынтымақтастықты дамытуға қатысатын ең ірі қытай ұйымы елдің білім беру саласындағы халықаралық алмасу бойынша Қытай қауымдастығы болып табылады, оның елдің барлық ірі қалаларында филиалдары бар [5]. Қазіргі уақытта Қытай білім беру саласындағы халықаралық алмасу қауымдастығының бастамасымен CUCAS (China's University And College Admission System) онлайн ақпараттық платформасын құрып, жұмыс істейді. Бұл жүйе Қытайдағы жоғары оқу орындары мен колледждерге шетелдік студенттердің өтініш беру алаңы болып табылады. Жүйенің миссиясы: «Біз Қытай университеттеріне түсетін студенттер үшін тезірек, жеңілірек және үнемді тәсіл табуға тырысамыз». Платформа оқу бағдарламасын таңдаудан бастап қажетті құжаттар пакетін толтыруға дейінгі кеңес беру қызметтерін ұсынады. Әрине осындай ақпараттық технологияларды қолдану бұл білім беру жүйесінің және тұтастай Қытайдың имиджіне оң әсер етеді. Білім беруді интернационалдандыруға деген ұмтылыс соңғы жылдары Қытайдың шетелдік жоғары оқу орындарымен белсенді ынтымақтастық орнатып, шетелде өз университеттерінің филиалдарын құрып жатқандығында да көрініс тапты.

Еуропалық Одақ.

Соңғы кезеңдерде жариялық дипломатия ЕО стратегиясы мен стратегиялық құжаттарында үлкен маңыздылыққа ие болды. 2014-2020 жж. арналған үшінші елдермен серіктестік құралын анықтайтын бағдарламада «жариялық дипломатия» термині кемінде үш рет айтылады. Құжатта терминнің анықтамасы арнайы берілмегеніне қарамастан, онда білімді тарату және оның құндылықтары мен мүдделерін алға тарта отырып, Еуропалық Одақтың мойындалу деңгейін жоғарылату жөніндегі іс-шаралар туралы айтылады [6].

Білімнің Еуропалық «жұмсақ күш» құралы ретінде айтпас бұрын, Еуропалық Одақтың өзі бұл терминді қалай түсінетінін және оған қандай мазмұн беретінін нақтылау қажет деп санаймыз. Солардың ішіндегі ең көп көрініс тапқандарының бірі - Ф.Дючен тұжырымдаған «азаматтық күш» ұғымы. Ф.Дюченнің идеялары «... әскери күш рөлінің төмендеуінің және әлемдік саясаттағы әсер етудің жаңа факторларының пайда болуының ұзақ уақытқа созылған тенденциясын дәл көрсетті». Ф.Дюченнің айтуы бойынша, Еуропада оның әсерін қамтамасыз етудің әскери емес, тек азаматтық тәсілдеріне негізделген «жаңа күш орталығы» болуға барлық мүмкіндіктері бар [7].

Осылайша, Еуропа 1970-ші жылдары ақ әлемдік аренада өзінің орнын қалпына келтіре алатын «жұмсақ күш» әлеуетін толықтай түсіне алды. Алайда, XX ғасырдың екінші жартысында, қырғи қабақ соғыс және жалпы еуропалық прото-мемлекет құрылымдары мен тетіктерінің болмауы жағдайында мұндай ұғымдар таза теориялық мәнге ғана ие болды. КСРО ыдырағаннан және Еуропалық Одақ шеңберіндегі өзінің бірыңғай саяси еуропалық кеңістіктің белсенді құрылысының басталуынан кейін, әлемде өзінің айрықша мүдделеріне қол жеткізу үшін Еуропа «жұмсақ күшті» қолдану идеясына қайта оралды. Еуропалық Одақта «жұмсақ күш» әлеуетін іске асыру үшін көптеген «платформалар» бар. Олардың бірі ретінде білім беруді қамтитын ұйымдастырушылық және бағдарламалық платформаларды атауға болады: Leonardo Da Vinci, Erasmus, Sokrates және т.б. EUNIC (Еуропалық Одақтың Ұлттық Мәдениет Институты) - шетелде білім беру бағдарламаларын іске асыратын Еуропалық Одақ елдерінің мәдени мекемелерінің одағы. Мәселен, Гете институты (Германия), Сервантес институты (Испания), Британдық кеңес (Ұлыбритания) сияқты әлемге әйгілі мәдени ұйымдар Қауымдастық мүшелері болып табылады. Қауымдастықтың мақсаты - Еуропа мемлекеттерін үшінші елдерге таныстыру, еуропалық тілдерді насихаттау [8].

Білім беру саласында ЕО саясаты Еуропалық Одақтың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған, ал Еуропалық Одақтың кеңеюі және жаһандандудың күшеюі білім беру жүйесінің интернационализациясына себеп болды. Білім беру саласындағы қатынастарды дамыту үшін халықаралық ынтымақтастықпен айналысатын ұйымдар мен қорлар құрылды. Бұл білім беру сапасын жақсартуға, әлеуметтік келісім мен азаматтық ұстанымды қалыптастыруға өз септігін тигізді. Айта кету керек, Еуропалық Одақ бірнеше онжылдық ішінде «жұмсақ күш» үшін тиімді құрал болып табылатын білім беру саласындағы жаһандық бастамаларды жүзеге асырып келеді. Әрине, олардың ішіндегі ең маңыздысы - бүгінгі таңда Эразмус + форматында жүзеге асырылатын Эразмус бағдарламасы. Біріншіден, Эразмус Еуропалық Одаққа мүше елдердің «еуропаландыру» процесінде шешуші рөл атқарды. Эразмус бағдарламасы 1987 жылы құрылды. Келесі бағдарламаларды атап өту қажет: Эразмус (1987-1995), Сократ - Эразмус (1995-2000), Сократ II - Эразмус (2000-2007), Үздіксіз білім беру бағдарламасы (2007-2013) және Эразмус + »(2013-2020).

Болон үдерісін талдаусыз ЕО «жұмсақ күшін» қарастыруға болмайды. Болон процесінің көмегімен Еуропа соңғы жылдары ұлттық білім беру жүйесін реформалауға, оларды идеяларына сәйкес қайта құруға ғана емес, сонымен бірге Болон құжаттарында нақты көрсетілгендей, оның құндылықтарын насихаттауға тырысатыны анық. Қазіргі кезеңде ЕО білім беруді «жұмсақ күш» құралы ретінде белсенді қолданады. Сонымен бірге, осы тұрғыдан алғанда Еуропалық Одақтың ықпал ету саласы үнемі кеңеюде. Егер 90-жылдары ЕО білім беру «жұмсақ күші» туралы тек Еуропаның өзінде ғана және бұрынғы кеңестік республикаларға қатысты айту мүмкін болса, бүгінде ол Азия аймағына және Латын Америкасы елдеріне таралады. ЕО бүгінде өзінің «жұмсақ күш» стратегиясын толық жүзеге асыра алмаған жалғыз аймақ - Солтүстік Америка, атап айтқанда АҚШ. Мұның себептері ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап тарихи дамып келе жатқан дәстүрлі күшті АҚШ-тың Еуропаға әсер етуі, сондай-ақ мұндай саясатты Құрама Штаттар ішінде жүзеге асырудың қиындығы.

Қытай мен ЕО-ның білім беруді пайдалану аясындағы жұмсақ күш саясатын салыстыра отырып, келесідей қорытындылар жасауға болады. Талданған модельдердің екеуі - қытайлық және еуропалық - бүгінде көптеген бағыттар бойынша әлі де даму үстінде болып табылады. Егер Еуропалық Одақ бірнеше жылдан бері жаһандық білім беру бастамаларын халықаралық академиялық ұтқырлық бағдарламалары және Болон процесі форматындағы «жұмсақ күш» құралы ретінде сәтті қолданса, онда Қытай мәдени-ұлттық компонентке назар аудару арқылы желілік модель құруға, бүкіл әлем бойынша білім беру орталықтарын, Конфуцзы институттарын құруға баса назар аударуда.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Goldstein, A. *The Diplomatic Face of China's Grand Strategy: A Rising Power's Emerging Choice* // *The China Quarterly*, 2001, No. 168, p. 836.
2. Кузнецова В.В., Машикина О.А. *Высшая школа КНР: успехи, проблемы, решения* // *Экономика образования*. – 2009. – № 2. – С. 67.
3. Ковба Д.М. «Мягкая сила» в китайской политической науке и практике. Режим доступа: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/46754/1/klo_2017_223.pdf
4. Sayama, O. *China's Approach to Soft Power. Seeking a Balance between Nationalism, Legitimacy and International Influence*. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. London, 2016. - P. 5.
5. *Образование в Китайской народной республике (Education in the People's Republic of China)* // Жэньминь жибао онлайн. Режим доступа: <http://russian.people.com.cn/other/jiaoyu.html>
6. *Partnership Instrument. First Multi-Annual Indicative Programme for the Period 2014-2017 / Europa.eu*. Mode of access: http://ec.europa.eu/dgs/fpi/documents/pi_mip_annex_en.pdf
7. Bull, H. *Civilian Power Europe: a Contradiction in Terms* // *Journal of Common Market Studies*, 1982, Vol. 21, No. 1-2, p. 149.
8. Хауер-Тюкаркина О.М. Роль «мягкой силы» в условиях глобального экономического кризиса (на примере ЕС) // *Конфликтология/Nota Bene*. – 2015. – № 4 (5). – С. 371.